

1. Беловицкая А.А. Мировоззренческие основания книговедения // Восьмая науч. конф. по проблемам книговедения «Книга и книжное дело на рубеже тысячелетий»: Тез. докл. М., 1996. 2. Гавенко С., Кулік Л., Мартинюк М. Конструкція книги: Навч. посіб. Львів, 1999. 3. Гавенко С.Ф. Нормалізація технології незшивного клейового скріплення книг: теоретичні та практичні аспекти: Моногр. Львів, 2002. 4. Голева О.П. Потребительские свойства книги // Восьмая науч. конф. по проблемам книговедения «Книга и книжное дело на рубеже тысячелетий»: Тез. докл. М., 1996. 5. Голева О.П. Оценка книги // Книжная торговля: Опыт, проблемы, исследования. М., 1986. Вып.18. С. 186 – 191. 6. Горин М.А. Товароведение общественно-политической книги: Уч. пособие. М., 1964. 7. Гречихин А.А. Библиотипология как научное направление: Особенности становления и развития в российском книговедении. М., 2003. 8. Державні санітарні правила та норми. Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей // Підручник ХХІ століття. 2003. №1 – 4. С. 183 – 197. 9. Дмитриев И.Д. Товароведение книг и других печатных изделий. Львов, 1957. 10. ДСТУ 3017-95. Видання. Основні види. Терміни та визначення. К., 1995. 11. Зелінська Н. Культура наукової книги: розкіш чи необхідність? // Друкарство. 2004. №3. С. 35 – 38. 12. Ляхов В.Н. Проблемы методики художественного конструирования книги // Книга как художественный предмет: Формат, цвет, конструкция, композиция. М., 1990. Ч.2. 13. Мильчин А.Э. Издательский словарь-справочник. М., 1998. 14. Осипов В.О. Товароведение художественной литературы и изданий по искусству. М., 1968. 15. Позднеев М.В. Товарные свойства букинистической книги в системе ее оценки и продажи // Книжная торговля: Опыт, проблемы, исследования. М., 1985. Вып.16. С. 185 – 213. 16. Полевой А. Отрывок из заметок русского книгопродавца его сыну // Новоселье. СПб., 1846. С. 499 – 500 // www.hi-edu.ru. 17. Раскин Л.М. Товароведение сельскохозяйственной литературы. М., 1969. 18. Теоретичні основи товарознавства / Ю.Т. Жук, В.А. Жук, Н.К. Кисляк та ін. К., 2000. 19. Хайкин М.М. Менеджмент издательской продукции: Уч. пособие. СПб., 2001. 20. Швайка Л.А. Розвиток і регулювання видавничого підприємництва. Львів, 2005. 21. Эриашвили Н.Д. Книгоиздание: Менеджмент и маркетинг. М., 2001.

УДК 002.2

Н. І. Черниш

ЕНЦИКЛОПЕДИЧНЕ КНИГОВИДАННЯ В УКРАЇНІ: здобутки та проблеми в умовах ринку

Викладено відомості про сучасний стан українського енциклопедичного книговидання. Наголошено на основних проблемах, що супроводжують діяльність видавців енциклопедій в ринкових умовах (невизначеність національної інформаційної політики в книжковій справі, відсутність законодавчих актів, які б передбачали пріоритетність певних видів літератури та типів видань, брак належного державного фінансування на виконання цільових видавничих програм та ін.). Запропоновано окремі заходи, які сприятимуть виходу українського енциклопедичного книговидання з кризового стану.

The paper sets forth the information about the present state of Ukrainian encyclopedic book-publishing. It lays stresses on the main problems that accompany the activity of encyclopedia publishers under market conditions (uncertainty of national information policy in legislative lairs that foresee the priority of certain types of literature and publication, the lack of proper state financing on fulfilling purpose oriented

publishing programmers, etc.) home measures that promote the Ukrainian encyclopedic book-publishing have been suggested. It may be done on the basis of prize status.

Книговидання належить до тих пріоритетних сфер суспільного життя, що визначають його духовний та ідеологічний потенціал. Для нас, українців, формування державницького світогляду, опертого на патріотизм, почуття національної гідності, соціальну справедливість, на духовність і моральність, невіддільне від явища книги. Дійсно, протягом тисячі років існування книжкової спадщини українського суспільства історичні та культурні традиції, вибудовані на непересічних досягненнях попередників, були необхідною запорукою цивілізаційного розвитку, стрижнем духовної єдності народу, важливою складовою національної ідеї.

У сучасних умовах революційного оновлення життя нашої країни збереження і подальший розвиток культурних надбань, духовності українського суспільства, його консолідація навколо ідей державності не стануть можливими, якщо не відбудуться довгоочікувані кардинальні зміни в книговиданні, адже саме книга – найефективніший інструмент передачі знань та ідей – активно сприяє виробленню переконань людини, стимулює її до участі в житті суспільства. Завдання українського книговидання нині полягає не лише в тому, щоб забезпечити випуск достатньої кількості книг (а саме це передусім хвилює і видавців, і державних діячів, що керують видавничою справою), а в тому, щоб максимально повно забезпечити інформаційні потреби громадян загалом, виокремити пріоритети з огляду на суспільну доцільність видань певного виду літератури та тематичної спрямованості і, згуртувавши зусилля, втілити в життя програму випуску книг, які б реально відповідали високим вимогам духовності українського суспільства, продовжували і розвивали кращі традиції національного друкарства. Не варто забувати, що книга повинна вирішувати в першу чергу не завдання економічної ефективності (забезпечувати зиск, прибуток видавцям), а соціальні.

Збереження і розвиток культури, духовності українського суспільства визначальним чином залежить від здійснення державної політики в галузі книговидання. Держава має можливість впливати на інформаційні процеси шляхом ухвалення відповідних законодавчих актів (до них належить передусім Закон України «Про видавничу справу») або шляхом надання економічних пільг (наприклад тих, що передбачені Законом України «Про внесення змін і доповнень до деяких законів України з питань оподаткування»). Головне при цьому – створити такі умови, в яких би українська книга не лише проголошувалась чинником державності, а мала змогу реально виконати цю важливу і почесну місію. Без сумнівів, розробка вираженої нормативно-правової бази книговидання повинна сприяти і вирішенню однієї з найактуальніших проблем – піднесенню ролі книги в стратегії поступального розвитку сучасного українського суспільства. Йдеться насамперед про наукове опрацювання низки національних видавничих програм, суттєве розширення випуску книг для забезпечення потреб середньої школи, комплектування фондів

масових, у тому числі і сільських, бібліотек, збільшення масиву довідкових видань універсального змісту для найширших кіл українських читачів. Не можна не зауважити вкрай негативної тенденції, що виявилася при переході національного книговидання до ринкових реалій, а саме: різко скоротився випуск енциклопедичної літератури, творів української класики, сучасних письменників, натомість невпинно зріс і зростає надалі потік видань невисокого інтелектуального рівня, викликає занепокоєння рівень культури книги. Безперечно, такий стан справ обумовлений відсутністю дієвих важелів у галузі книговидання, недостатньою увагою та підтримкою з боку тих, хто повинен піклуватися про українську книгу як невід'ємний чинник державності, важливу складову національного інформаційного простору.

Негаразди суспільно-політичного, економічного, а почасти й наукового характеру, на жаль, найболючіше позначилися на тих складових українського книговидання, що упродовж другої половини ХХ ст. були гордістю держави, визначали її чільне місце серед лідерів світового книжкового ринку. Йдеться про українську енциклопедичну справу, вагомими здобутками якої є два видання багатотомної універсальної енциклопедії, понад 150 томів різноматематичних галузевих, спеціалізованих, краєзнавчих довідників та фундаментальних науково-довідкових праць. Загально визнано, що енциклопедія є свідченням духовної зрілості нації і створюється на етапі її найвищого злету. Акумуляючи відомості з різноманітних галузей знань та практичної діяльності, систематизуючи й узагальнюючи здобутки національної культури, саме енциклопедії є важливим чинником державності, справою загальнонаціонального значення. Оскільки їх науково-методична підготовка та випуск протягом десятиліть належали до пріоритетних напрямів інформаційної політики України, видавці повсякчас відчували державну підтримку, реальний, в першу чергу, фінансовий протекціонізм (так, всі енциклопедії фінансувались з державного бюджету країни), допомогу і зацікавлення наукової громадськості. Фактично кожна випущена у світ енциклопедія (а Україна першою створила національну універсальну багатотомну енциклопедію, видрукувала універсальний персональний «Шевченківський словник», запропонувала читачам усього світу «Енциклопедію кібернетики», що й досі не має аналогів) ставала винятковою подією наукового та культурного життя країни, привертала непересічну увагу читачів.

У сучасних умовах ситуація в такому важливому з огляду на його значення для формування духовного потенціалу української нації сегменті книговидання викликає неабияке занепокоєння у суспільстві та вимагає принципового поліпшення. Фундаментальні праці видавництва «Українська енциклопедія», яке фактично до останнього часу ледь не монополює визначало стан національної енциклопедичної справи, нині змушені конкурувати з привабливими за назвами «енциклопедіями», що за своїми типологічними ознаками (змістом, способом подання фактичних відомостей, їх редакційно-технічним оформленням) є лише ужитковими, практичними довідниками. Навала комерційної довідкової літератури, підготовленої маловідомими і недос-

відченими видавничими осередками здебільшого на недосконалому науково-методичному рівні, – це реалія часу, що не може не турбувати всіх, хто усвідомлює непересічне значення енциклопедії як інструменту збереження культурних надбань української нації, джерела багатоаспектної соціальної та наукової інформації, вагомого чинника державності. На наш погляд, енциклопедичне книговидання в Україні нині вимагає невідкладних заходів державної підтримки, справжнього державного протекціонізму. І разовими фінансовими дотаціями тут не відбутися. Потрібні насамперед виважена законодавча база, помірковане державне регулювання, наукове формування та належне інформаційне забезпечення тих видавничих програм і проектів, що передбачають підготовку та друкування довідників пріоритетного значення (до їх числа, зокрема, повинні увійти нове, третє, видання національної багатотомної енциклопедії, що віддзеркалювала б ті кардинальні зміни у суспільній свідомості, які характеризують сучасний стан української державності, а також незаангажована «Шевченківська енциклопедія», низка інших біографічних довідкових праць про видатних співвітчизників, незаслужено викреслених з нашої історії та культури). Всі, хто причетний нині до українського книговидання, формування основних напрямів національної інформаційної політики, мусять усвідомити, що, забувши про культуру, знехтувавши духовним потенціалом, культурними надбаннями та традиціями нашого народу, неможливо вибудувати державу.

З огляду на це дбайливе збереження та подальше творче примноження кращих традицій національної енциклопедичної справи, випуск сучасних довідників на високому науковому рівні, з дотриманням усіх суворих вимог енциклопедичної методики, оптимального поєднання комерційних засад книговидання з нарощенням духовних цінностей стали найважливішими завданнями низки провідних наукових видавництв України, насамперед спеціалізованого осередку «Українська енциклопедія». Протягом останніх років цей кваліфікований колектив підготував і видрукував такі відомі, вкрай потрібні українським читачам видання, як новітні фундаментальні біографічні словники «Митці України» та «Письменники України», що повертають нам імена призабутих чи мало відомих діячів національної культури, цікаві енциклопедичні праці науково-популярного характеру «Вулицями Києва», «Живий світ геральдики», «Енциклопедія мисливця», які привернуть увагу широкого кола читачів. З урахуванням кардинальних змін у суспільній свідомості переглянуто концептуальні науково-методичні засади «Української літературної енциклопедії», успішно продовжується випуск високоавторитетної галузевої праці «Мистецтво України», завершено «Юридичну енциклопедію», надбанням наукової громадськості та пересічних читачів стала унікальна за своїм історико-культурним і громадсько-політичним значенням енциклопедія «Українська мова». Широкий резонанс у суспільстві викликала і поява «Енциклопедії сучасної України» – новітнього за відомостями універсального українознавчого довідника, покликаного втілити у своєму змісті наукові здобутки та духовний потенціал

нашого народу, відобразити цивілізаційний розвиток української державності. Можливо, енциклопедій і довідників енциклопедичного змісту й підготовлено небагато, однак усі вони виявились важливими подіями у науковому, культурному, громадському житті України, стали цеглинами у фундаменті її державності.

Водночас не можна не визнати, що в сучасних доволі жорстких ринкових умовах національна енциклопедична справа ще не отримала адекватної до свого значення підтримки держави, суспільства, наукової громадськості. Безперечно, розробка нових податкових законопроектів, створення належної виваженої законодавчої бази у видавничій сфері, поміркований державний протекціонізм, який покликаний передусім захистити ті проекти, що передбачають випуск літератури пріоритетного значення, – усе це позитивно позначиться на діяльності енциклопедистів. Однак, крім таких заходів, які залежать передусім від уряду нашої країни, певних зусиль повинні докласти і видавці. На наш погляд, саме оптимальне поєднання комерційних засад та державного протекціонізму в енциклопедичному книговиданні – це той реальний шлях до успіхів, що його нині потрібно здолати, щоб забезпечити піднесення ролі книги у поступальному розвитку духовності нашого народу, задовольнити інформаційні потреби суспільства. Збереження і примноження кращих традицій енциклопедичної справи необхідно поєднувати зі світовими тенденціями, критично переосмислювати здобутки провідних енциклопедичних осередків зарубіжних країн (фірм Ларусса, Брокгауза, польських колег), творчо адаптувати їх до сучасних проблем українського книговидання. У зв'язку з цим варто насамперед суттєво урізноманітнити тематику енциклопедій, більшу увагу приділяти формуванню нових типів довідників (наприклад, вербовізуальних), що були б конкурентоспроможними на книжковому ринку України, ширше залучати до змісту видань науково-популярні та практичні матеріали, активізувати створення та реалізацію електронних версій енциклопедій.

Як бачимо, українська енциклопедична література є вагомим чинником державності, адже систематизує, узагальнює та поширює відомості про непересічні здобутки нашої національної культури, продовжує і творчо розвиває кращі традиції українського друкарства, засвідчує усьому світу видатні досягнення України у політиці, науці, культурі, інших сферах, пропагує національну єдність і згуртованість.

1. Жулинський М. Національні культури і проблеми глобалізації // Друкарство. 2003. № 1. С. 10 – 13. 2. Сенченко М. Світове книговидання і випуск творів друку в Україні // Друкарство. 2003. № 3. С. 12 – 19. 3. Тимошик М. Видавничий бізнес: погляд журналіста, видавця, вченого. К., 2005. 4. Черниш Н. Українська енциклопедична справа: історія розвитку, теоретичні засади підготовки видань. Львів, 1998.